

BESEDOSLOVJE

BESEDA

- Poimenujemo predmetnost (*korenina, rdeč, ...*)
- Razmerja v predmetnosti (*za, ko, pred...*)
- Lastno razmerje do predmetnosti/naslovnika (*izvrsten, želim, joj...*)
- Na prvine predmetnosti le kažemo (*tukaj, zdaj, letos..*)

Besede glede na poimenovalne vloge

- Predmetnopomenske (*travnik, dijakinja, dvajset...*)
- Slovnične (*v, na ker, in...*)
- Naklonske (*mogoče, hvala*)
- Kazalne (*ta, njihov, ...*)

Lastnosti besede:

- Ima dogovorjen pomen (*znotraj posamezne jezikovne skupine*)
- Ima dogovorjeno tvorno stran (*izgovorjene besede + zapisane besede*); glasovi si sledijo v določenem zaporedju

Pomen besede:

- Beseda je ime česa; pomeni konkretno (*avto*) ali abstraktno (*ljubezen*). Glede na število pomenov jih delimo na:
 - Enopomenke (*poved, biolog; navadno strokovni termini*)
 - Večpomenke (*jezik, krilo; dejanski pomen prepoznamo iz sobesedila*)

Pomenska razmerja:

- Sopomenke / sinonimi (*pameten razumen bister – enak pomen*)
- Protipomenke / antonimi (*dolg kratek – nasproten pomen*)
- Nadpomenke / hipernimi (*glasbilo – širši pomen*)
- Podpomenke / hiponimi (*violina, kitara, fagot – ožji pomen*)
 - Besedna družina (*pisati, pismo, opis, oris..; besede z istim / skupnim korenem in sorodnim pomenom*)
 - Tematsko polje (*igrišče, žoga, mreža, parket, sodnik, ekipa; skupna tematika!*)

Izrazna razmerja:

- Enakozvočnice / homonimi (*enako zvenijo/se pišejo imajo pa drugačen pomen*)
 - Enakoglasnice (*rob-rop, trg-trk; enak izgovor, drugačen pomen, drugačen zapis*)
 - Enakopisnice (*celo-celo, klop-klop; različen izgovor, različen pomen, enak zapis*)
- Blizuzvočnice / paranimi (*trenerka-trenirka, etičen-etničen; podoben zapis in izgovor, različen pomen*)

Slogovna vrednost besed:

- Slogovno nezaznamovane besede (*knjiga, profesor; lahko jih uporabljamo v katerem koli besedilu, ker le poimenujejo predmetnost*)
- Slogovno zaznamovane besede (*bukva, profoks; lahko jih uporabljamo le v nekaterih besedilih in govornih položajih, ker razodevajo tudi sporočevalčevo razmerje do predmetnosti, pokrajinsko, starostno, poklicno, strokovno pripadnost*)

- o Čustveno zaznamovane besede:
 - Ljubkovalnice (*srček, punči*)
 - Olepševalnice (*nelep, okrogel*)
 - Otroške besede (*ninati, pupati, čičati*)
 - Slabšalnice (*čvekati, ženšče*)
 - Zmerljivke:
 - psovke: *prasec*
 - kletvice: *jebelasto*
 - prostaške: *posranec*
 - ironične: *heroj*

- o nečustveno zaznamovane besede:
 - pokrajinsko:
 - narečne (*gučati, čompe*)
 - pokrajinsko pogovorne (*dila, šalčka*)

 - družbeno zaznamovane besede.
 - slengovse (*kul, komad*)
 - žargonske (*prebukirati, prištepiti*)
 - Funkcijsko zaznamovane besede
 - praktičnosporazumevalne (*pundra, pildek*)
 - uradovalne (*odločba, predračun*)
 - strokovne (*skladnja, fonem*)
 - publicistične (*predvajati, spektakel*)
 - Časovno zaznamovane besede
 - novejšje besede / neologizmi (*križišče, medmrežje*)
 - starinske / arhaizmi (*ako, dasiravno, duri*)

Izvor besed:

- domače besede:
 - o izvirajo iz prednika današnje slovenščine (*pra. Slovanščine, zgodnje slovenščine – danes se tega izvora ne zavedamo več, ker so besede glasovno prilagojene slovenščini: stol, čebula, ura, žaga*)
 - o nastale v novejšem času na podlagi starejših slovenskih besed (*gost, z gostiti, zgoščanka*)
 - o izvirajo iz posnemanja naravnih zvokov, glasov (*mijavkati, kukavica*)
 - prevzete besede:
 - so prišle v slovenščino iz jezikov, s katerimi nismo povezani razvojno, ampak zemljepisno ali kulturno (*life, desert, korupcija*).
 - Glede na to kako so besede prilagojene slovenščini ločimo:
 - o sposojenke (*popolnoma prilagojene SKJ, v izgovoru, pisavi, pregibanju – avto*)
 - o tujke (*delono prilagojene SKJ, v izgovoru in pregibanju pa ohranjajo originalen zapis – peugeot, Shakespeare*)
 - o citatne besede (*ohranjajo originalen zapis, izgovor, slovnične lastnosti – first lady, in vino veritas*)
- Občna imena ponavadi popolnoma prilagodimo SKJ (*izjema so glasbeni izrazi, znamke avtomobilov*)
- Lastna imena pa načeloma ohranjajo izvorni zapis (*latinica*), nekatera pa tudi podomačujemo (*Kolumb, Petrarka, Ren, benetke, Dunaj...*)

Tvorjenost besed:

- koren (*osnovni morfem s konkretnim pomenom, skupnim celi besedni družini – miza*)
- obrazilo (*morfem s stvarnim pomenom; mizica*)
- končnica (*morfem s slovničnim pomenom: miza*)
- tvorjenke (*besede z obrazilom; miz-ica*)
- netvorjenke (*besede brez obrazila; miz-ica*)
- podstava (*del tvorjenke, ki se ohrani pri tvorjenju; mizica, namizni*)
 - tvorjenke (*koren + obrazilo; miz-ica → stvaren pomen – majhen*)
 - netvorjenke (*koren + končnica; miz-a → slovničen pomen – določi spol, število*)

BESEDNE VRSTE

Pregibne:

- samostalniška beseda
- pridevniška beseda
- glagol

Nepregibne:

- prislov
- predlog
- veznik
- členek
- medmet

Samostalniška beseda:

- pomen → poimenuje bitja, reči in pojme

SAMOSTALNIK

Beseda s katero neposredno poimenujemo bitja, reči, pojme.

- delitev po pomenu na:
 - lastna imena (*osebna, zemljepisna, stvarna*)
 - občna imena – števna in neštevna:
 - snovna: *moka, mleko*
 - skupna: *gorovje, divjad*
 - pojmovna: *mir, Ljubezen*
- oblikovne lastnosti samostalnika
 - spol:
 - moški
 - ženski
 - srednji
 - število:
 - ednina (*singular → stol, knjiga*)
 - dvojina (*dual → stola, knjigi*)
 - množina (*plural → stoli, knjige*)

Pazi na edninske (*sadje je*) in množinske (*hlače so*) samostalnike!!

Pri parnih organih telesa (*roke, noge, ušesa*) in oblačilih zanje (*rokavice*), namesto dvojine uporabljamo množino!!

- Skoln:
 - Imenovalnik – *kdo ali kaj je*
 - Rodilnik – *koga ali česa ni*
 - Dajalnik – *komu ali čemu dam*

- Tožilnik – *koga ali kaj vidim*
- Mestnik – *pri/o kom ali čem*
- Orodnik – *s/z kom ali čim*

o Sklanjatev

- Ženska
 - 1. ženska – *lipa, mati*
 - 2. ženska – *perut, stvar*
 - 3. ženska – *mami, Ines, Karmen*
- Moška
 - 1. moška – *kajak, človek*
 - 2. moška – *poslovodja, Luka*
 - 3. moška – *OZN, SAZU*
- Srednja
 - 1. srednja – *mesto, polje*

PRIDEVNIŠKA BESEDA:

➤ pomen: poimenuje:

- lastnosti
- vrsto
- svojino
- količino

➤ vrste:

- o lastnostni – *kakšen*
- o vrstni – *kateri*
- o svojilni – *čigav*

➤ oblikovne lastnosti pridevnika:

- o v spolu, sklonu, številu se ujema s samostalnikom, ki ga ta določa

Lastnostni pridevniki se lahko sklanjanjo z glasovnimi končnicami (*dober*) ali z -0 končnico (*poceni*)

➤ stopnjevanje (lastnostnih pridevnikov)

- o tristopenjsko (*osnovnik, primernik, presežnik*)
mlad – mlajši – najmlajši
- o dvostopenjsko (*osnovik, elativ*)
čudovit –prečudovit

➤ oblika

- o nedoločna (*velik, kakšen*)
- o določen (*velik, kateri*)
 - to obliko uporabljamo tudi kadar govorimo o zneni lastnosti samostalnika
 - kadar pridevnik označuje posebno vrsto
 - za kazalnimi in svojilnimi zaimki

Pridevniški zaimki:

- osebni svojilni – svojina sporočevalca (*moj, tvoj, njegov*)
- povratni svojilni – svojina osebk (svoj)

- neosebni (*vyprašalni, oziralni, kazalni, količinski*)

ŠTEVNIKI

- glavni (*število, petdeset*)
- vrstilni (*vrstni red, stoti*)
- ločilni (*število različne vrste, dvoje vrat*)
- množilni (*pomnožitev, dvojna kava*)
- neodločni (*količino, več*)

GLAGOL

- pomen:
 - o poimenuje dejanje, dogajanje, spreminjanje, stanje, zaznavanje, razmerje
 - o polnopomenski (*brati*)
 - o nepolnopomenski:
 - fazni (*začeti*)
 - naklonski (*smeti*)
 - biti (*kadar ne pomeni obstajati → knjiga je dobra*)
- oblikovne lastnosti
 - o oseba (*1., 2., 3.*)
 - o število (*ednina, dvojina, množina*) – *ga spregamo*
 - o čas (*sedanjik, preteklik, prihodnjik, predpreteklik*)
 - o naklon:
 - povednik – *vstanem*
 - velelnik – *vstani!*
 - Pogojnik – *bi vstal, če...*
 - o način:
 - tvornik – *kuham kosilo*
 - trpnik – *kosilo se kuha*
 - o vezljivost (*lastnosti glagolov, da ob sebi predvidevajo določena dopolnila: KDO živeti KJE*)
 - o prehodnist (*glagol je prehoden, če glagolsko dejanje prehaja na predmet*)
- glagolske oblike glede izražanja osebe
 - o osebne (*že dolgo živim tukaj*)
 - o neosebne:
 - nedoločnik –*ti, -či (ob modalnih glagolih)*
 - namenilnik –*t, -čt (ob glagolih premikanja)*
 - opisni deležnik –*l (z njim sestavljamo vse 4 čase)*
 - opisni deležnik –*n, -t (z njim delamo trpnik)*

PRISLOV

- ločimo 4 vrste
 - o krajevni (*domov, noter*)
 - o časovni (*danes, zvečer*)
 - o načinovni (*zaspano, humano*)
 - o vzročni (*nenamenoma, note*)

- PAZI!! Pravi prislovi so samo posamezne besede oz. samostojne besede (v soboto, brez besed – predložna zveza) in besede ki neposredno poimenujejo (tja, tod, marsikdaj) -> prislovni zaimki
- kje? → notri, gori
 - kam? → dol, gor
 - nekateri prislovi se tudi stopnjujejo (zeleno – bolj zeleno – najbolj zeleno)

PREDLOG

- poimenujejo neenakovredna razmerja med besedami in besedni zvezami
 - prostorska
 - časovna
 - načinovna
 - vzročna
- predlog samo zase nima pomena, vendar pa določa v katerem sklonu bo samostalnik za njim. Nekateri predlogi se vežejo samo z enim, drugi z dvema ali več skloni
- nekaj vezav:
 - Odšel je brez slovesa. *BREZ – z rodilnikom*
 - Brez dežnika ne hodi nikamor. *ČEZ – s tožilnikom*
 - Skala je čez ovire. *DO – z rodilnikom*
 - Končno so prišli do velikega mesta.
 - Borisli so se do zadnjega diha
 - Postavil se je k tabli.